

ПРОБЛЕМА СТАТЕВОГО ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ ТА МОЛОДІ У ПЕДАГОГІЧНІЙ ДУМЦІ ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ

Статтю присвячено проблемі статевого виховання дітей та молоді початку ХХ століття та її відображення у соціально-педагогічних джерелах.

У публікації авторка розкриває особливості статевого виховання дітей та молоді виокремленого періоду, висвітлює мету, завдання та зміст статевого виховання. Доведено, що проблема дослідження турбувала як зарубіжних, так і вітчизняних учених (О. Бернштейн, А. Гейм, А. Моль, А. Форель, Е. Штіль).

Обґрунтовується значення педагогічних ідей та досвіду видатних педагогів і науковців, які присвятили свої роботи проблемі статевого виховання молоді. Зокрема, у статті з'ясовано, що з початку ХХ учені наполягали на необхідності наукового підходу щодо висвітлення особливостей статевого виховання, яке повинно було бути спрямоване на ліквідацію глибоко укорінених у суспільстві забобонів, що стосуються багатьох аспектів статевого життя. Виховання розумілося як процес підготовки людини до життя, тому значну увагу приділяли підготовці юнаків і дівчат до виконання ними соціальних ролей чоловіка та дружини. Відповідно, виховна система у статевому аспекті функціонувала в межах традиційних підходів, які не могли протистояти інтенсивному розвитку медичних і психологічних наук, тому намагалися використати їх у своїх цілях. Необхідність збереження цнотливості до шлюбу пояснювалося вже не релігійними чи традиційними настановами, а медичними та біологічними чинниками.

Доведено, що вже на початок першого десятиліття ХХ ст. педагоги дійшли висновку про необхідність здійснення систематичного статевого виховання. Однак таке виховання не повинно було бути відокремленим від освітньої системи взагалі.

В ході дослідження була висунута гіпотеза, що грамотно та етично побудоване статеве виховання в школі чи у вищому навчальному закладі дозволить підвищити рівень грамотності та обізнаності учнів/студентів зі статевої гігієни та сексуального розвитку. Тому проблема статевого виховання дітей і молоді є однією із найбільш актуальних та соціально значущих у науковому дискурсі.

Ключові слова: виховання, статеве виховання, статеве життя, статева вихованість, батьківство та материнство.

Volikova M. M.

THE PROBLEM OF SEXUAL EDUCATION OF CHILDREN AND YOUNG PEOPLE IN PEDAGOGICAL OPINION OF THE BEGINNING OF THE TWENTIETH CENTURY

The article is devoted to the problem of sexual education of children and young people at the beginning of the twentieth century and its reflection in socio-pedagogical sources.

In the publication the author reveals the peculiarities of sexual education of children and youth of the highlighted period, highlights the purpose, objectives and content of sexual activity education. It is proved that the problem of the study bothered as foreign, as domestic scientists (O. Bernstein, A. Gamme, A. Mol, A. Forel, E. Stil).

The value of pedagogical ideas and experience of outstanding ones is substantiated educators and scholars who have dedicated their work to the problem of sex education of young people. In particular, the article found that since the beginning of the twentieth century scientists insisted on the need for a scientific approach to sexual education, which had to be aimed at eliminating the deep-rooted at a society of prejudice about many aspects of sexual life.

Research results. The beginning of the twentieth century is a difficult historical one a period which was characterized by the presence of sufficiently controversial scientific-theoretical approaches to the problem of sexual education of young people. These differences of opinion related to statesmen, psychologists, educators and medical professionals. Increased attention to this issue was explained simultaneous effect of a number of objective economic factors (intensive industrial development, urbanization, population migration), scientific (medicine, biology, psychology) and sociocultural (deepening social stratification, family crisis, weakening of the educational role of the church, development of the feminist movement) development. All this contributed to the actualization issues of sexual education at the beginning of the twentieth century.

Accordingly, the educational system in the sexual aspect functioned within traditional approaches that could not withstand the intensive development of medical and psychological sciences, so tried to use them for their own purposes. Necessity maintaining chastity before marriage was no longer religious or traditional guidelines, and medical and biological factors. It is proved that already at the beginning of the first decade of the twentieth century. Teachers have come conclusion about the need for systematic sexual education. However, it is education should not have been separated from the education system at all.

The study has been hypothesized that built correctly and ethically sex education at school or in higher education will increase the level of literacy and awareness of pupils / students with sexual health and sexual development. Therefore, the problem of children and youth's sexual education is one of the most urgent and socially significant in scientific discourse.

Key words: education, sexual education, sexual life, sexual education, paternity and motherhood.

Початок ХХ століття – складний історичний період, якому була притаманна наявність достатньо суперечливих науково-теоретичних підходів до проблеми статевого виховання молоді. Ці розбіжності у поглядах стосувалися державних діячів, психологів, педагогів і медичних працівників. Підвищення уваги до цього питання пояснювалося одночасною дією низки об'єктивних чинників економічного (інтенсивний промисловий розвиток, урбанізація, міграція населення), наукового (медицина, біологія, психологія) та соціокультурного (поглиблення соціального розшарування, криза родини, послаблення виховної ролі церкви, розгортання феміністичного руху) розвитку. Усе це сприяло актуалізації питання статевого виховання початку ХХ століття.

Пошук суспільного інтересу до питань статі спричинило появу значної кількості публікацій із цієї проблематики, у яких констатувався незадовільний стан статевого виховання в суспільстві, чим пояснювалися

асоціальні явища. Один із популяризаторів думки про необхідність статевої освіти М. Румянцев (учень О. Нечаєва, засновника експериментальної педагогіки) із цього приводу писав, що попри наявні недоліки в процесі обговорення порушеного питання, «власне пробудження питання виявилось надзвичайно важливим: воно відкинуло завісу таємниці з проблеми статі, привернуло увагу до недоліків сексуального виховання та поклало початок науковій розробці статевої педагогіки» [12, с. 5].

На початку ХХ століття зі своїм баченням шляхів розв'язання проблеми статевого виховання виступила низка тогочасних науковців: О. Бернштейн, П. Блонський, М. Бремекер, К. Геллер, А. Громбах, Н. Жарінцева, К. Житомирський, Г. Зоргенфрей, В. Ільїнський, Л. Кетчер, П. Кохманський, Б. Ліберман, Є. Лозинський, О. Остогорський, М. Покровська, В. Половцова, М. Рубінштейн, М. Румянцев, К. Сидорович, Д. Смирнов та ін.

Значний вплив на розвиток педагогічної думки цього часу було здійснено завдяки перекладам праць таких зарубіжних учених, як А. Гейм (Albert Heim, 1849–1947 pp.), А. Моль (Albert Moll, 1862–1939 pp.), Ф-В. Фьостер (Fridrich Wilhelm Foerster, 1869–1956 pp.); Ф. Паульсен (Friedrich Paulsen, 1846–1908 pp.); А. Форель (August Forel, 1848–1931 pp.) та ін.

Зокрема, один із засновників сексології, німецький учений А. Моль, у своїй книзі «Статеве життя дитини» («Das Sexualleben des Kindes»; Лейпціг, 1909 р.) зосередив увагу на формуванні дитячої сексуальності, наголошуючи на необхідності шкільної та родинної статевої просвіти. Головними положеннями роботи вченого стали твердження про такі аспекти: наявність у повсякденному житті дитини природних чинників, що «збуджують статеві почуття»; вплив на статеве виховання дитини наслідкових чинників; необхідність зосередження уваги вихователів на прищепленні дітям тих моральних якостей (сором та відраза), які виступають стримуючими чинниками; необхідність дотримання «золотої середини»; можливість спільного навчання дітей різної статі. Констатує доцільність статевої освіти, вчений наполягав на її комплексному проведенні (залученні до цієї роботи не лише батьків, а й школи): «Питання про те, хто саме повинен на себе взяти задачу статевого виховання, теж підлягає обговоренню. Воно тісно пов'язане з тим, із якого приводу й у якому віці це виховання починається. Але статевій освіті має бути місце і в школі, і вдома. Деякі хочуть по можливості все, інші принаймні дещо залишати школі. Останнє мені здається правильним. Біологічні відомості можуть викладатися в школі, а батько і мати можуть під час прогулянки поговорити про ті ж процеси» [8, с. 241].

Але найбільшого впливу на саму постановку статевого питання в суспільній свідомості (зокрема в освіті) справила книга швейцарського вченого, професора психіатрії А. Фореля «Статеве питання: науково-психологічні, гігієнічні і соціологічні дослідження» («The Sexual question; a scientific, psychological, hygienic and sociological study», 1908 р.). Практично жодна тогочасна публікація щодо статевого питання не обходила без згадки імені цього вченого, тому ми не будемо зупинятися на детальній характеристиці його праці, а виділимо лише ті погляди вченого, що стосуються статевої освіти (розділ XVII «Статеве питання у педагогіці») [15].

Головними тезами згаданої праці вченого щодо статевого питання в педагогіці стали такі твердження: 1) педагогіка повинна виправляти успадковані статеві задатки та спрямовувати їх у позитивному напрямі; 2) з дітьми слід

відверто (але відповідно до віку) говорити на інтимні теми, батьки не повинні обманювати дітей; 3) дівчат потрібно готувати до їхніх функцій і обов'язків у шлюбі; 4) просвіту щодо народження дітей варто проводити в невимушених бесідах, із включенням елементів біології та зоології; 5) статеву просвіту слід проводити і для хлопців, і для дівчат; 6) позитивний приклад спільного навчання являють собою школи-інтернати сільського типу; 7) спільне навчання притуплює статевий інстинкт; 8) статеві збочення – результат неухважного ставлення батьків і вихователів до дітей, результат дитячої неосвіченості. Отже, статеве виховання, з точки зору А. Фореля, – це достатньо складний процес, який охоплює і статеву просвіту, і підготовку до шлюбу, і взагалі стосується питання однакового змісту освіти для хлопців і дівчат, однак статевому вихованню дівчат приділялася особлива увага, оскільки воно трактувалося як запорука вдалого майбутнього шлюбу та народження здорових нащадків.

Очевидно, що на початку ХХ ст. наукове товариство продовжувало розглядати питання статевого виховання в безпосередньому зв'язку із проблемами материнства (що було характерним для попереднього періоду – кінець ХІХ ст.). Ця цілком позитивна тенденція стала результатом імплементації європейського (а саме – німецького) підходу до розв'язання питань материнства.

Також у 1905 р. було видано переклад німецького видання книги Е. Штіль «Один із обов'язків матері. Посібник із сексуального виховання дітей» («Eine Mutterpflicht», 1901 р.), де головну увагу автора було зосереджено на питанні прокреації: хто і як повинен розповідати дітям про статеве життя людини. Головна мета статевого виховання (який авторкою та редактором видання називається сексуальним) – це виховання цнотливості. Авторка наголошує на застарілості підходу замовчування та приховування такого делікатного питання, оскільки переконана: «Незнання не є цнотливістю, та навряд чи є хоч одна дитина, яка у шкільному віці залишалася в повному незнанні відносно цього предмета» [16, с. 5]. Ухиляння батьків від відповідей спричиняє передчасне збудження інтересу до предмета, який «набуває небезпечної принади таємності і заборони» [16, с. 5]. Головна теза – виховання «психічної цнотливості», яка обов'язково призводить до «цнотливості фізичної». Книга містить прикладипоради, які спрямовані на «попередження зла». Ця просвітницько-виховна робота вважається материнським обов'язком.

Суспільна зацікавленість темою статевого життя людини у перші роки ХХ століття викликала появу значної кількості популярних публікацій із цієї тематики, що спонукали освітян до наукового обговорення проблеми. Це обговорення «переводило» увагу від питань сексуального життя на питання запобігання негативним проявам соціокультурного життя сучасника шляхом статевої просвіти. Цю думку достатньо чітко сформулював психолог О. Бернштейн, коли писав: «Належним чином проведене виховання громадських мас виявиться раціональним і радикальним заходом боротьби з таким станом речей. Воно зірве наліт ганебної таємниці зі статевих питань, уведе їх у коло відкритого й вільного обговорення; воно згладить в уявленні про сексуальне життя елемент привабливого гріха і додасть йому елемент відповідального зобов'язання» [1, с. 9]. Позицію О. Бернштейна поділяв К. Геллер. Він наголошував на необхідності доведення до дітей доцільної статевої інформації та відмові від педагогіки «замовчування», пропонував висвітлювати питання статі під час вивчення природничих і гуманітарних дисциплін. У публікаціях ученого було

актуалізовано питання наявності відповідних методичних матеріалів та наголошено на необхідності системної просвіти.

Проте існувала інша думка, згідно з якою вирішення соціально-економічних проблем не зможе розв'язати питання статевої (насамперед – демографічної), головне місце в цьому процесі повинно посісти «духовне виховання» [5, с. 5] як послідовна, систематична боротьба: «1) медична, 2) економічна, 3) духовна» [5, с. 9], яку повинна очолити школа. Добре виховання та висока освіченість юнацтва – ось ті запобіжники, що, на думку М. Покровської, сприятимуть покращенню суспільної моралі [10, с. 7].

У 1912 р. було видано книгу швейцарського геолога А. Гейма (зі вступним словом Л. Толстого) «Статеве життя з точки зору природної історії розвитку», яка викликала у сучасників сумніви щодо компетентності автора в розглядуваному питанні, оскільки «геологів це питання не стосується». Проте науковець стверджував, що це питання можна розглядати «з медичного, юридичного, зоологічного, палеонтологічного, етнографічного, етичного боку» [2, с. 6]. У своїй роботі автор робить головний акцент на необхідності виховання юнаків/чоловіків у цнотливості, збереження «чистоти до шлюбу». У своєму твердженні А. Гейм спирається на численні природні приклади, що ілюструють думку: «І в самій природі, крім людини, існує достатньо розвинена моральна совість; там царює не вільне, а суворо регульоване, обмежене задоволення пристрастей» [2, с. 21]. Гейм наполягає на збереженні в людини «інстинкту цнотливості», саме ж завдання виховання вбачає у його розвитку та зміцненні [2, с. 47].

Позиція замовчування була піддана критиці значною частиною педагогів (М. Лишневська, Н. Жарінцева, В. Половцева, М. Румянцев, К. Сидорович та ін.). Зокрема, В. Половцева наголошувала на необхідності пропедевтичних розмов із дітьми: «Діти потребують відповідей на питання, що природно виникають і до яких вони готові поставитися також щиро і просто, як до будь-якого іншого явища навколишнього середовища; а тим часом із боку батьків несподівано зустрічають збентеження та явні хитрощі, або грубу нахабну брехню, або сувору заборону торкатися цих питань» [9, с. 18]. Цю думку поділяв М. Румянцев, він переконував, що дитина однаково дізнається про те, що від неї приховують, але тоді буде втрачено довіру: «Оскільки приховувати від дитини все, що стосується сфери статевого життя, неможливо, то необхідно взяти у свої руки (курсив автора) інформаційну роль, необхідно *просвітити* (курсив автора) дитину про походження життя [12, с. 27].

Суворо до відмови батьків говорити на статеві теми з дітьми поставився К. Сидорович, коли писав: «Небажанням відповідати батьки твердо показують дитині, що задане нею питання відноситься до чогось особливого, про яке вона ніколи не отримає від них ніяких пояснень і про яке вона навіть не повинна, і головне, не наважується запитувати. Це перший крок до роз'єднання душ дитини і батьків; до цього моменту душа дитини могла ще бути відкрита перед батьком або матір'ю, але ця відмова і встановлення чогось забороненого стає першою цеглиною, яка скоро перетвориться на стіну, і за нею сховається від батьків і вихователів увесь статевий бік життя дитини, що починає окреслюватися, у сенсі і духовному, і фізичному» [13, с. 10].

Отже, найкращий засіб застерегти дитину від передчасної статевої цікавості полягав саме в батьківській мові: «Завчасне статеве просвітництво, якщо воно зроблено невимушено з дотриманням належного такту, не тільки не викликає

хтивості, але діє на дітей заспокійливим чином: вони перестають занадто багато думати про таємницю народження, чим значно попереджається розвиток еротичної цікавості» [5, с. 16].

Батьківське просвітництво в цьому сенсі не лише застерігало від передчасної еротизації дитячої свідомості, але й забезпечувало правильне (не викривлене та відповідне до віку) інформування дитини. Вчені наголошували на впливі того середовища, у якому знаходиться дитина, тому батьки зобов'язані запобігати цим негативним проявам: «Від нас залежить, чи зможемо ми завоювати повну довіру дитини в цій спеціальній сфері і тим самим підпорядкувати своєму контролю й впливу весь її подальший сексуальний розвиток. І навпаки, можна з перших кроків відштовхнути від себе дитину простою ухильністю і мовчанням у відповідь на її здивування, тим самим надавши їй сексуальний розвиток на волю випадку і чужих впливів» [7, с. 229–230].

Необхідно зазначити, що попри твердження про доцільність наукового подання подібного матеріалу дітям, освітяни цього часу розходилися в поглядах щодо його змісту. Так, Н. Жарінцева подавала доволі розлогу інформацію щодо народження дитини та статевих стосунків батьків. Саме на цю публікацію досить часто посилалися інші автори, рекомендуючи її для роботи з вихованцями чи, навпаки, заперечуючи доцільність цього тексту. К. Геллер у цілому позитивно поставився до напрацювань Н. Жарінцевої, проте запропонував свій варіант статевої просвіти учнів. Критично висловився А. Громбах, який наполягав на ретельній зваженості й відповідності матеріалу віку дитини та дорікав авторці за надлишок відвертості. Так само критично оцінив А. Громбах публікації М. Окер-Блома, А. Чуйко, Е. Штіль та інших авторів, що загалом свідчило про теоретико-практичне опрацювання попереднього емпіричного досвіду.

Водночас, попри широке обговорення зазначеної проблеми, усе ще залишалися питання, які не набували свого глибокого вивчення. Це питання дитячих неврозів, які на той час практично не пов'язувалося зі статевим дозріванням дитини, а отже, ані батьки, ані школа не були готові до проявів дитячої девіантної поведінки, навіть самогубства. Підтвердженням цього слугує робота В. Ільїнського «Перевтома та сексуальне питання у школі», де вчений доводить безпосередній зв'язок між статевим дозріванням юнацтва та його розпусною поведінкою, яка стає результатом «утрати чи затемнення серед юнацтва віри в моральні принципи, в моральну теологію й узагалі у високий моральний смисл людського життя» [3, с. 20]. Сучасна школа не зміцнює, а розгойдує цю віру. Без цієї віри «лише спеціальні заходи в галузі сексуального питання в жодному разі не досягнуть своєї мети» [3, с. 23]. Отже, статеве (сексуальне) виховання (просвіта) могло мати позитивні результати лише на морально здоровому ґрунті.

Власне така увага до дитячих неврозів була результатом поширення в науковому дискурсі ідей З. Фрейда, посилення на якого зустрічаються в значній кількості тогочасних публікацій. Не зупиняючись на викладі широковідомих думок ученого, лише констатуємо, що, аналізуючи хвороби дорослих людей, науковець звертався до їхнього дитинства, шукаючи та знаходячи саме в неправильному статевому вихованні причини психічних відхилень у зрілому віці. Ця «неправильність» полягала в підвищеній емотивності дітей, яка була результатом надмірної любові та близькості матері до хлопчика та надмірному прагненні дівчини/дівчинки до заміжжя. У дівчат, які зростають у табуйованому суспільстві, на думку Д. Смирнова, «замість того, щоб статеві потяги оброблялися свідомістю та завдяки цьому втрачали свою гостроту, виховання намагається усунути їх від

контролю розуму», «прищеплює сором та відразу до таких питань» [14, с. 17; 25], що разом може призвести до розвитку гомосексуальних нахилів. Отже, батьки повинні дуже уважно ставитися до статевого виховання своїх дітей задля збереження їхнього здорового майбутнього.

Очевидно, що наступним питанням стала вже не сама доцільність статевого виховання, а можливість його організації та подальшого переведення у стан сексуальної просвіти. Про можливість та необхідність організації систематичної виховної роботи писав О. Бернштейн, який наголошував на необхідності створення раціональної науково-обґрунтованої педагогіки, до основи якої повинні бути покладені анатомо-фізіологічне та психологічне вивчення дитини. Власне статеве життя як предмет педагогіки «потрібно розглядати з двох боків: онтологічного та деонтологічного»; перший стосується дітонародження (фізіологічний), другий віднесений до етичного боку («особиста статевая діяльність, моральні та гігієнічні принципи») [1, с. 16–17]. Позиція вченого цікава саме тим, що це зародки системи, яку пізніше стали визначати як «сексуальну просвіту» та «статеве виховання». І це не поодинокий підхід.

Привертає увагу той факт, що на початку своєї праці «Проблема статевого виховання з психологічної точки зору» М. Румянцев писав про поширення літератури, присвяченої питанням «сексуального виховання та статевої просвіти», а отже, розрізняє ці поняття [12, с. 4]. Учений критично поставився до змісту публікацій, що були поширені на той час, тому запропонував свою систему статевої просвіти, яка будувалася на висновках сучасної йому психології. Він наполягав на моральному, духовному аспекті питання, наголошує, що треба орієнтуватися не лише на фізіологічний розвиток дитини, а передовсім – на її психічний стан (душевні переживання). Цікавим здається те, що вчений не заперечував сили статевої любові, навпаки, вважав, що вона – «творчий початок життя, що є свідченням повної зрілості організму» [12, с. 8]. Тому статеве виховання, на думку М. Румянцева, повинно проводитися із розумінням «сексуальної природи дитини та еволюції її статевого розвитку» [12, с. 14]. Дослідник пропонував систему просвіти (систематичні бесіди), що відповідає віку дитини. Головне завдання такої просвіти – «відволікти увагу дитини від цієї галузі» та «привчити думати та говорити про явища статевого життя як про щось природне, але водночас дуже серйозне та важливе» [12, с. 32–33]. Духовну складову статевого виховання науковець убачав у вихованні «фізичної та духовної чистоти, благоговіння перед матір'ю» [12, с. 37], «лицарського ставлення до жінки», яке повинно виражатися у люб'язності, ввічливості, у звичці надавати допомогу, ставитися завжди з повагою» [12, с. 51].

Отже, панівною думкою щодо статевого виховання ставало твердження про необхідність стримувати статеві потяги дитини: «звичка спиняти чуттєвість, яка пробуджується, корисна не лише для чистоти тіла та душі, але й для виховання волі: розвинена воля допомагає в боротьбі зі спокусами, які висуваються самим життям» [5, с. 5]. Однак не всі представники тогочасного суспільства поділяли цей погляд. Показову і достатньо радикальну позицію сформулював П. Кохманський. Він категорично висловлювався проти інституту шлюбу, вважаючи, що цей акт – лише оформлення торговельної угоди, у якій жінка завжди виступає товаром. «Сучасна сім'я, – стверджував П. Кохманський, – яка побудована на договорі, в силу якого чоловік зобов'язується утримувати жінку, а жінка – «жити з ним», не створює та не може створити дійсної рівності між чоловіком та дружиною, принижує і чоловіка, і жінку. Сучасна родина за таких обставин є для підростаючого покоління поганою

школою громадянськості. Люди, які вийшли з цієї школи, незалежно від їх політичних переконань, є в житті людьми, що не терплять іншої особистості, іншої думки та інших прав» [4, с. 11]. Отже, родина не виконує своїх функцій, ні економічних, ні соціальних, ні виховних. Вікове обмеження щодо обрання шлюбу та заклики до цнотливості, на думку П. Кохманського, – лише лицемірство та спалювання природних інстинктів: «Освіта, розумовий та моральний розвиток жодним чином не ослаблюють у людини ані фізичного голоду, ані статевої напруги» [4, с. 21].

Засуджував П. Кохманський і сучасну йому жіночу освіту, говорячи, що в чоловіків і жінок різні мотиви для навчання та різні можливості самореалізації. Чоловік будує кар'єру, жінка призначена для створення родини (заручниця шлюбу). «Виховання жінки звужене, головним чином, до засвоєння суто зовнішньої освіченості, до вміння розмовляти декількома мовами, до дилетантських знань у галузі витончених мистецтв, у кращому випадку, до набуття навичок із домогосподарства та догляду за дітьми» [4, с. 95]. Можливість вирішення окресленого питання вбачається лише в майбутньому, пов'язується із суспільною перебудовою, за якої буде досягнута дійсна рівність між чоловіком та жінкою, що буде запорукою їхніх дружніх, партнерських і взаємовідповідальних відносин.

Питання почали розглядати як один із засобів боротьби з передчасною сексуальністю спільного навчання хлопців і дівчат вонобуло актуалізовано вже наприкінці ХІХ ст. у зв'язку з поширенням дискусій щодо необхідності змін у жіночій освіті (результат пожвавлення феміністичних настроїв у суспільстві).

Покажемо, на наш погляд, є той факт, що наприкінці ХІХ – упродовж першого десятиріччя ХХ ст. було сформульовано думку про зв'язок проблеми спільного/роздільного навчання із соціальними проблемами суспільства (зокрема з «жіночим питанням»). У більшості публікацій цього часу, як зауважував М. Рубінштейн, питання спільного/роздільного навчання розглядалося лише з позицій його позитивного/негативного впливу на результат навчання. М. Рубінштейн пропонував розглядати питання з позицій інтересів самої особистості, інтересів учня. Учений констатував наявність відмінностей у психіці, пам'яті, мисленні хлопців і дівчат. Психолог наполягав, що такі відмінності не можуть слугувати обґрунтуванням обмеження жіночої освіти, а повинні бути враховані в «розподіленні матеріалу та використанні інших методів» [11, с. 16]. Тому у своїх роздумах про можливість спільного навчання М. Рубінштейн дотримувався думки про необхідність однакового навчання. Загалом ученим було зроблено висновок, що «для нижчої та вищої школи більш доцільним виявляється дотримання спільного навчання» [11, с. 26]. Для учнів підліткового віку, коли відбувається статево формування, учений радив роздільне навчання. Спільне навчання, на його думку, призведе до того, що природна для цього віку «статева цікавість» переросте у «форму свідомого статевого прагнення» [11, с. 30]. Не зупиняючись докладно на цьому важливому питанні, лише узагальнимо, що спільне навчання розглядалося як засіб зробити хлопців більш шляхетними, а дівчат – менш екзальтованими, що мало відігравати стримуючу роль у статево вихованні.

Отже, нами з'ясовано, що початку ХХ ст. учені наполягали на необхідності наукового підходу до вивчення статевого виховання, яке повинно було бути спрямоване на ліквідацію «глибоко укорінених у суспільстві забобонів, що стосуються багатьох аспектів статевого життя, повинно підставити науково-обґрунтовані знання на місце анекдотичних переказів і заповідної мудрості розбещених невігласів; воно повинно систематизувати випадкові відомості та інстинктивні підозри, перенісши питання статевого життя з еротичної атмосфери альковних таємниць у світлу

лабораторію світових таїнств; воно повинно повернути нестримним поривам статевої насолоди їх природне службове значення чинників світового прогресу; воно повинно пробудити в кожному ...почуття відповідальності перед дітьми і батьківщиною, повинно навчити їх, що тільки здорове статеве спілкування здорових і зрілих індивідуумів, закоханих один у одного не лише тілесно, але й духовно, породжує здорове, життєздатне і прогресивне потомство» [1, с. 9]. Наведена розлога цитата доводить глибину розуміння вченими складності статевої освіти, що переконує в достатньо високому ступені опрацювання науковою думкою початку ХХ ст. питань статевої освіти. Очевидно, що вже на початок першого десятиліття ХХ ст. педагоги дійшли висновку про необхідність здійснення систематичного статевого виховання. Однак таке виховання не повинно було бути відокремленим від освітньої системи взагалі.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо в контексті розгляду проблеми сімейного виховання у педагогічній спадщині А.Макаренка та порівняння його поглядів з сучасною педагогічною теорією та практикою.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бернштейн А. Н. Вопросы половой жизни в программе семейного и школьного воспитания. Москва : Типо-лит. Т-ва И. Н. Кушнерев и Ко, 1908. 32 с.
2. Гейм А. Половая жизнь с точки зрения естественной истории развития. Пер. с нем. В. Деловой. Москва : Тип. Под. Фир. «Ломоносов», 1912. 60 с.
3. Ильинский В. Переутомление и сексуальный вопрос в школе. Москва : Типография Монтвида, 1908. 27 с.
4. Кохманский П. Половой вопрос. Разбор современных форм половых отношений. Москва : Печатня А. Л. Будю, 1912. 104 с..
5. Либерман Б. Н. Что необходимо знать родителям учащихся. Новгород : Издание газеты «Старорусская жизнь», 1911. 31 с.
6. Л-ий Половой вопрос в воспитании юношества в обществе. Москва : Типография Т-ва «Грамотность», 1913. 25 с.
7. Лозинский Е. Новые проблемы воспитания. Т. 1. Религия. Нравственность. Сексуальное воспитание. Москва : Изд. Ил. В. Казначеева и И. Симонова, 1912. 287 с.
8. Молль А. Половая жизнь ребенка. Пер. С нем. Леонида Рохальского : Изд. Книж. Склада «Новая жизнь», 1909. 264 с.
9. Половцева В. Н. Половой вопрос в жизни ребенка. *Вестник воспитания*. 1903. № 9-10. С. 16-29.
10. Покровская М. И. О половом воспитании и самовоспитании. Москва : Тип. П.П. Сойкина, 1913. 129 с.
11. Рубинштейн М. Вопрос о совместном обучении в свете современной педагогики. Москва : Типо-лит. Т-ва И. Кушнерев и К., 1912. 39 с.
12. Румянцев Н. Проблема полового воспитания с психологической точки. Варшава : Изд. Журн. «Обновление школы», 1914. 76 с.
13. Сидорович К. В. Дети и половой вопрос (систематические указания родителям, как охранить нравственную чистоту детей от развращающих влияний нашего времени, современной литературы и окружающей среды) : Книгоиздательство «Свет и разум», 1909. 227 с.
14. Смирнов Д. Недостатки воспитания, как причина сексуальных ненормальностей и болезненных проявлений взрослых. Москва : Типо-литография Т-ва И. Н. Кушнерев и К., 1912. 31 с.

15. Форель А. Половой вопрос: естественно-научное, социологическое, гигиеническое и психологическое исследование. Освобождение, 1908. 306 с.

16. Штиль Е. Одна из обязанностей матери : пособие по сексуальному воспитанию детей : пер. с 4-го нем. Пер. Л. Золотарев. Москва: Типо-Литограф. Т-ва И.Н.Кушнерев и К., 1905. 55 с.

REFERENCES

1. Bernshtejn A. N. (1908). Voprosy polovoj zhizni v programme semejnogo i shkolnogo vospitaniya. Moskva : Tipo-lit. T-va I. N. Kushnerev i Ko. 32. [in Russian].

2. Gejm A. (1912). Polovaya zhizns tochki zreniya estestvennoj istorii razvitiya. Per. s nem. V. Delovoj. Moskva : Tip. Pod. Fir. «Lomonosov». 60. [in Russian].

3. Ilinskij V. (1908). Pereutomlenie i seksualnyj vopros v shkole. Moskva : Tipografiya Montvida. 27.

4. Kokhmanskij P. (1912). Polovoj vopros. Razbor sovremennykh form polovykh otnoshenij. Moskva : Pechatnya A. L. Budo. 104. [in Russian].

5. Liberman B. N. (1911). Chto neobkhodimo znat roditelyam uchashhikhsya. Novogorod : Izdanie gazety «Starorusskaya zhizn», 31. [in Russian].

6. L-ij Polovoj vopros v vospitanii yunoshestva v obshhestve. (1913). Moskva : Tipografiya T-va «Gramotnost», 25. [in Russian].

7. Lozinskij E. (1912). Novye problemy vospitaniya. T. 1. Religiya. Nравstvennost. Seksualnoe vospitanie. Moskva : Izd. Il. V. Kaznacheeva i I. Simonova. 287. [in Russian].

8 Moll A. (1909). Polovaya zhizn rebenka. Per. S nem. Leonida Rokhalskogo : Izd. Knizh. Kklada «Novaya zhizn». 264. [in Russian].

9. Polovczeva V. N. 1(903). Polovoj vopros v zhizni rebenka. Vestnik vospitaniya. 9–10., 16–29. [in Russian].

10. Pokrovskaya M. I. (1913). O polovom vospitanii i samovospitanii. Moskva : Tip. P. P. Sojkina. 129. [in Russian].

11. Rubinshejn M. (1912). Vopros o sovместnom obuchenii v svete sovremennoj pedagogiki. Moskva. Tipo-lit. T-va I. Kushnerev i K. 39. [in Russian].

12. Rumyanczev N. (1914). Problema polovogo vospitaniya s psikhologicheskoy tochki. Varshava : Izd. Zhurn. «Obnovlenie shkoly». 76. [in Russian].

13. Sidorovich K. V. (1909). Deti i polovoj vopros (sistemicheskie ukazaniya roditelyam, kak okhranit нравstvennyuyu chistotu detej ot razvrashhayushhikh vliyanij nashego vremeni, sovremennoj literatury i okruzhayushhej sredy) : Knigoizdatelstvo «Svet i razum». 227. [in Russian].

14. Smirnov D. (191). Nedostatki vospitaniya, kak prichina seksualnykh nenormalnostej i bolezennykh proyavlenij vzroslykh. Moskva : Tipo-litografiya T-va I. N. Kushnerev i K. 31. [in Russian].

15. Forel A. (1908). Polovoj vopros: estestvenno-nauchnoe, sociologicheskoe, gigienicheskoe i psikhologicheskoe issledovanie. Osvobozhdenie. 306. [in Russian].

16. Shtil E. (1905). Odnа iz obyazannostej materi : posobie po seksualnomu vospitaniiu detej : per. s 4-go nem. Per. L. Zolotarev. Moskva: Tipo-Litogr. T-va I.N.Kushnerev i K. 55. [in Russian].

a.volikov@ukr.net

Lovyanova.iryana@kdpu.edu.ua

Рецензент: д. пед. н., професор Лов'янова І. В.